

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การประเมินกิจกรรมธนาคารข้าวและธนาคารปุ๋ยของ โครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเอง เป็นลักษณะของการวิจัยและประเมินผลรูปแบบหนึ่งที่ยพยายามจะค้นหาข้อมูลและหาคำตอบ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินงาน และการบริหารโครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเอง โดยกำหนดขอบเขตของการประเมินกิจกรรมดังกล่าวในระดับหมู่บ้านภายใต้โครงการ 8 หมู่บ้าน การเก็บรวบรวมข้อมูลได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบลึก (Indept Interview) ประกอบกับการใช้วิธีการประเมินสถานะเร่งด่วนของชนบท หรือ Rapid Rural Appraisal : RRA โดยข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data)

การประเมินกิจกรรมธนาคารข้าวและธนาคารปุ๋ย ในโครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเองนั้น ปรากฏว่า ประสบความสำเร็จเชิงภาพรวมของกิจกรรมธนาคารข้าวและธนาคารปุ๋ย ถึงแม้ว่าจะ โครงการเฟื่องจะเริ่มดำเนินงานเพียงไม่นานก็ตาม

การประเมินกิจกรรมธนาคารข้าวของ โครงการ ได้ทำการประเมินอยู่ 3 แห่ง คือ บ้านเจดีย์โค๊ะ ตำบลแม่กุ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก บ้านนาเกล็ดทราย ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านแม่ยมน้อย ตำบลแม่ยมน้อย อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลของการประเมินกิจกรรมธนาคารข้าวปรากฏว่า กลุ่มธนาคารข้าวได้สร้างขึ้น โดยความช่วยเหลือของ โครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเองและส่วนใหญ่เป็นความคิดของชาวบ้านเองที่ต้องการมีธนาคารข้าวขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านความช่วยเหลือให้กับกลุ่มสมาชิกได้มีข้าวเพียงพอต่อการ บริโภคจนกว่าจะมีข้าวฤดูใหม่ออกมาของ แต่ละปี การตั้งกลุ่มธนาคารข้าวโดยโครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเอง ส่วนใหญ่จะเริ่มดำเนินงานอย่างจริงจังภายในปี 2532 ดังนั้น ธนาคารข้าวแต่ละแห่งจะมีอายุไม่เกิน 1 ปี เว้นแต่บางหมู่บ้านที่ได้เริ่มดำเนินงานตั้งธนาคารข้าว แต่เป็นในส่วนของคริสตจักรจำนวนสมาชิกของธนาคารข้าวที่พบจะมีจำนวนสูงสุด 23 คน และต่ำสุด 7 คน จำนวนสมาชิกนี้จะมีความแตกต่างกันตามขนาดของหมู่บ้าน และจำนวนประชากรในแต่ละหมู่บ้านด้วย นอกจากนี้สมาชิกหรือบุคคลที่อยู่ในหมู่บ้านที่ต้องการจะสมัครเป็นสมาชิกจะต้อง เสียค่าธรรมเนียม ในการสมัครส่วนใหญ่ค่าธรรมเนียม

จะเป็นข้าวเปลือกมากกว่าตัวเงิน แต่ก็มีบางหมู่บ้านที่เก็บค่าสมาชิก 200 บาทต่อคน และจะได้รับคืนเมื่อลาออกจากการเป็นสมาชิก ระหว่างการประเมินภาคสนามเดือน ตุลาคม - พฤศจิกายน ปรากฏว่า สมาชิกเกือบจะทุกคนได้ใช้บริการของธนาคารข้าวบ้างแล้วเพราะเป็นช่วงของฤดูการเก็บเกี่ยวข้าว ส่วนการส่งคืนนั้นยังอยู่ระหว่างการดำเนินงานส่งคืน ธนาคารข้าวที่สร้างขึ้นในแต่ละหมู่บ้านนั้น สมาชิกของกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการก่อสร้างทุกคน ดังนั้นพอจะกล่าวได้ว่าธนาคารข้าวเป็นความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง และจากการสอบถามถึงวัตถุประสงค์ของธนาคารข้าว ส่วนใหญ่สมาชิกและคณะกรรมการมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการจัดสร้างธนาคารข้าว ของ โครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเองเป็นอย่างดี

สำหรับการดำเนินงานของธนาคารข้าวแต่ละแห่งนั้นจะมีคณะกรรมการของธนาคารข้าวเป็นผู้ดำเนินการและบริหารงาน คณะกรรมการดังกล่าวจะประกอบด้วยประธาน รองประธาน เภรวิทยุกลุ่เลขาธิการ กรรมการ ที่ปรึกษา และผู้ตรวจสอบบัญชี ส่วนจำนวนของคณะกรรมการจะมีจำนวนตั้งแต่ 7-12 คน ซึ่งจำนวนของคณะกรรมการจะขึ้นอยู่กับขนาดของกลุ่มและสมาชิกที่จะต้องดูแลการบริหาร คณะกรรมการดังกล่าวจะมาจากการเลือกตั้งและการดำเนินงานของธนาคารข้าวจะมีการประชุมกันอยู่เสมอ โดยเฉลี่ยเดือนละ 1 ครั้ง การประชุมแต่ละครั้งนั้นจะได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในการประชุมเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ สมาชิกจะให้ความสนใจและเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการธนาคารข้าวทุกครั้ง ส่วนการบริหารงานของธนาคารข้าวนี้ ส่วนใหญ่สมาชิกจะมอบความไว้วางใจให้กับคณะกรรมการที่มาจากการเลือกตั้งของสมาชิกเองการบริหารงานนั้น จะยึดถือกฎระเบียบของกลุ่มที่ได้ร่วมกันสร้างขึ้นไว้เป็นแนวทางในการดำเนินงานรวมทั้งการยึดถือกฎระเบียบ และแบบฟอร์มการบันทึกข้อมูล รายละเอียดจากโครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเอง

ทางด้านสถานการณ์ตลาดของหมู่บ้านนั้น เนื่องจากปัจจุบันการคมนาคม โดยรถยนต์ทำให้หมู่บ้านหลายหมู่บ้านบนที่สูง ได้มีโอกาสติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านต่อหมู่บ้าน และหมู่บ้านกับเมือง ดังนั้นความเป็นไปทางด้านราคาผลผลิตก็ดี ราคาข้าวก็ดี ชาวบ้านส่วนใหญ่จะได้รับทราบเป็นอย่างดี ดังนั้นในการตั้งราคาข้าวของธนาคารข้าวเพื่อผลทางการให้กู้ยืมแก่สมาชิกจึงมักจะอิงหรือกำหนดโดยราคาข้าวจากภายนอก แต่มีข้อได้เปรียบทางด้านความยืดหยุ่น กล่าวคือสมาชิกธนาคารข้าว สามารถกำหนดเองได้ในราคาต่ำกว่าหรือเท่ากับราคาในท้องตลาดภายนอก

เกี่ยวกับความคิดเห็นของสมาชิกต่อธนาคารข้าวและปัญหาของธนาคารข้าวนี้ ส่วนใหญ่มีความเห็นในทางที่ติดต่อโครงการ กล่าวคือ สมาชิกของกลุ่มธนาคารข้าวและคณะกรรมการมีความเห็นว่า ธนาคารข้าวที่โครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเองให้ความช่วยเหลือต่อหมู่บ้านต่าง ๆ ได้ทำให้สมาชิกและกลุ่มได้รับความสะดวกสบายในการนำข้าวมาบริโภคในระหว่างที่ไม่มีข้าวเพียงพอต่อการบริโภคก่อนถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวครั้งใหม่ นอกจากนี้สมาชิกและกลุ่มสามารถกู้ยืมข้าวได้ในราคาถูก และสามารถใช้คืนได้ตามกำลังความสามารถ ส่วนปัญหานั้น สมาชิกและคณะกรรมการธนาคารข้าวส่วนใหญ่ได้แสดงความคิดเห็นว่า ธนาคารข้าวที่สร้างขึ้นโดยโครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเอง ไม่ได้ก่อปัญหาหรือสร้างปัญหาให้กับชาวบ้านแต่อย่างใด

การประเมินกิจกรรมอีกกิจกรรมหนึ่งคือ ธนาคารปุ๋ยนั้น ได้ดำเนินการอยู่ 5 แห่งคือ บ้านสันป่าไร่เหนือ ตำบลแม่จะเรา อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก บ้านแม่ขุนล่าง ตำบลหัวเวียง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย บ้านแม่ปิง ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าสัก จังหวัดเชียงใหม่ บ้านห้วยมะราง ตำบลแม่แก้ว อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ และ บ้านวังดิน ตำบลแม่แก้ว อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการประเมินกิจกรรมธนาคารปุ๋ย ปรากฏว่า ธนาคารปุ๋ยของโครงการมีแนวความคิดพื้นฐานมาจากการจัดท้าววัสดุอุปกรณ์อันเป็นปัจจัยในการผลิตให้กับเกษตรกรด้วยราคาที่เหมาะสม อันจะช่วยให้เกษตรกรหรือกลุ่มสมาชิกได้เพิ่มผลผลิตทางการเกษตร จากการศึกษาในภาคสนามปรากฏว่า กลุ่มธนาคารปุ๋ยได้รับการส่งเสริมเช่นเดียวกับธนาคารข้าว และความคิดในการสร้างกลุ่มธนาคารปุ๋ยก็เป็นความคิดของชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่ การดำเนินงานของกลุ่มธนาคารปุ๋ยเริ่มดำเนินงานภายในปี 2532 เป็นส่วนใหญ่ จำนวนสมาชิกของธนาคารปุ๋ยจะมีจำนวนระหว่าง 16 คน จนถึง 42 คนที่เป็นจำนวนสูงสุด ชาวบ้านที่ต้องการจะเป็นสมาชิกกลุ่มธนาคารปุ๋ยจะต้องเสียเงินสมัครเป็นสมาชิกจำนวน 200 บาท ในระยะแรกของการสร้างกลุ่มธนาคารปุ๋ย สมาชิกส่วนใหญ่ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างธนาคารหรือที่เก็บวัสดุอุปกรณ์ปัจจัยการผลิต นอกจากนี้สมาชิกส่วนมากก็มีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งกลุ่มธนาคารปุ๋ยที่จะช่วยให้สมาชิกได้ใช้ปัจจัยในการผลิตในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด และสามารถหาได้ในหมู่บ้าน

ทางด้านการดำเนินงานของธนาคารปุ๋ย นั้นปรากฏว่าธนาคารปุ๋ยของแต่ละหมู่บ้านในพื้นที่โครงการจะมีคณะกรรมการดำเนินงานและบริหาร ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วย

ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก กรรมการ ที่ปรึกษาและผู้ตรวจสอบบัญชี
ประมาณ 7-10 คน คณะกรรมการจะมาจากการเลือกตั้งจากกลุ่มสมาชิกด้วยกัน และจะมีการ
ประชุมในกลุ่มสมาชิกเฉลี่ย 1-2 ครั้ง (หลังจากที่เริ่มตั้งขึ้นมา) ในการประชุมแต่ละครั้งจะมี
สมาชิกเข้าร่วมประชุมเป็นส่วนมาก หากสมาชิกคนใดไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้จะต้องแจ้งให้
ประธานทราบล่วงหน้า มิฉะนั้นสมาชิกจะต้องถูกปรับเป็นตัวเงินนำเข้ากลุ่ม

ส่วนการบริหารงานของธนาคารปุ๋ยนั้น คณะกรรมการจะเป็นผู้ดำเนินงานบริหาร
โดยมีสมาชิกเป็นผู้ให้ความร่วมมือในการดำเนินงาน การบริหารงานนั้นส่วนมากจะยึดถือตาม
ระเบียบและกฎเกณฑ์ที่ทาง โครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเอง ได้สร้างขึ้น สภาพการตลาดของ
หมู่บ้านในกลุ่มธนาคารปุ๋ยนั้นคล้ายกับกลุ่มธนาคารข้าว กล่าวคือปัจจุบันการคมนาคมโดยทางรถยนต์
ตลอดจนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการตลาดได้เป็นที่ทราบกันเป็นอย่างดีในหลาย ๆ หมู่บ้านบนที่สูง
ดังนั้นข้อมูลเกี่ยวกับราคาปุ๋ยประเภทต่าง ๆ ตลอดจนยากำจัดศัตรูพืชและวัชพืช ชาวบ้านจะได้รับ
ทราบเป็นอย่างดีจึงทำให้สมาชิกกลุ่มสามารถกำหนดราคาปุ๋ยแต่ละประเภทได้ โดยอิงหรือใช้ราคา
จากตลาดเป็นราคากลางในการกำหนดราคาปุ๋ยในหมู่บ้าน

สำหรับความคิดเห็นของสมาชิกต่อธนาคารปุ๋ยและปัญหาของธนาคารปุ๋ยนั้น ข้อมูลจาก
ภาคสนามทำให้ทราบว่า ชาวบ้านซึ่งเป็นสมาชิกของธนาคารปุ๋ย มีความเห็นต่อกิจกรรมและต่อ
โครงการพัฒนาชุมชนเลี้ยงตนเองในทางที่ดี กล่าวคือกิจกรรมธนาคารปุ๋ย สามารถทำให้สมาชิกได้
รับปุ๋ย และวัสดุอุปกรณ์การเกษตรในราคาถูกและทันต่อสภาพการเพาะปลูกของฤดูกาลผลิต ส่วน
ปัญหาของธนาคารปุ๋ยนั้นส่วนใหญ่สมาชิกเห็นว่ามีปัญหาทางด้านจำนวนปุ๋ยที่มีความต้องการมากกว่า
การให้การสนับสนุน ซึ่งหมายความว่าปุ๋ยจำนวนน้อย แต่มีสมาชิกต้องการจำนวนมาก นอกจากนี้
วัสดุอุปกรณ์การเกษตร ประเภทยากำจัดวัชพืช และยาฆ่าแมลงยังไม่ค่อยได้รับความนิยมในบาง
หมู่บ้าน

จากการประเมินกิจกรรมธนาคารข้าวและธนาคารปุ๋ย ของโครงการพัฒนาชุมชน
เลี้ยงตนเองทั้งหมด มีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. จากการประเมินพบว่า ระบบการติดตามเก็บหรือเรียกข้าวที่สมาชิกยืม ไปคืนกลับ
มานั้น ยังไม่สามารถดำเนินงานได้เต็มที่ เนื่องจากยังไม่ถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว
ครั้งใหม่ ดังนั้นโครงการจึงควรมีแนวทางในระบบการติดตามที่เป็นรูปแบบ อย่าง
เดียวกันทั้ง ธนาคารข้าวและธนาคารปุ๋ย
2. ในกรณีที่เกิดความเสียหายต่อนา หรือไร่ข้าว อันเนื่องมาจากสภาวะภัย
ธรรมชาติและไม่สามารถจะใช้ข้าวที่ยืมไปคืนมาให้กับธนาคารข้าวได้นั้น โครงการ
น่าจะต้องกำหนดมาตรการหรือหาแนวทางการดำเนินการแก้ไขไว้ล่วงหน้า โดยการ
กำหนดมาตรการให้ความช่วยเหลือ หรือการให้กู้ยืมโดยปราศจากดอกเบี้ย หรือ
มาตรการอื่นๆ ที่โครงการคิดว่าเหมาะสมต่อปัญหา
3. ระบบการติดตามและเรียกคืนเป็นจำนวนเงินของธนาคารปุ๋ยยังไม่สามารถดำเนิน
งานได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เนื่องมาจากการชดใช้หรือการคืนเป็นจำนวนเงินนั้นขึ้นอยู่กับ
การจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามแนวคิดที่จะ
มีการใช้คืนในรูปของผลผลิตในราคาและปริมาณเท่ากับราคาของปุ๋ยน่าจะนำมาใช้กับ
เกษตรกรที่ไม่สามารถชำระเงินค่าคืนปุ๋ยในรูปตัวเงินได้
4. จากการศึกษาภาคสนาม พบว่า ความรู้ความเข้าใจของเกษตรกรที่เป็นสมาชิก
ธนาคารปุ๋ย ต่อการใช้สารเคมีทางการเกษตรในการกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช ยังอยู่
ในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ จึงมีข้อเสนอแนะว่า ควรจะให้ทางการอบรมการใช้
สารเคมีทางการเกษตรจากโครงการฯ ให้มากขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัย
ของตัวเกษตรกรเองและสภาวะแวดล้อม ในระยะยาวของพื้นที่โครงการด้วย

5. จากการศึกษาภาคสนาม ปรากฏว่าในพื้นที่ของ โครงการ ได้มีข้อมูลอยู่เป็นจำนวนมากที่เกี่ยวกับสภาพและความเป็นไปของธนาคารข้าวและธนาคารปุ๋ย แต่ก็ยากที่จะจัดรวบรวมและจัดเป็นหมวดหมู่ ข้อเสนอแนะที่สำคัญคือ โครงการการจะต้องหาผู้ที่จะช่วยเหลือในการวางระบบการจัดเก็บ รวบรวมและบันทึกข้อมูลให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านและกิจกรรมธนาคารข้าวและธนาคารปุ๋ย

6. เกี่ยวกับอัตราส่วนของสมาชิกธนาคารข้าวและธนาคารปุ๋ยต่อจำนวนครอบครัวและประชากรในหมู่บ้านนั้น จากการศึกษาพบว่า ในหลายหมู่บ้านที่ได้เข้าไปประเมินยังมีอัตราส่วนของสมาชิกต่อจำนวนประชากร ในระดับที่ต่ำ หากพิจารณาในแง่ของความคุ้มทุนอาจจะยังไม่สามารถประเมินได้ ดังนั้นทาง โครงการจึงควรเพิ่มจำนวนสมาชิกของธนาคารข้าวและธนาคารปุ๋ยให้มากขึ้นเพื่อความคุ้มทุนทางด้านการดำเนินงานที่ต้องใช้ เจ้าหน้าที่ งบประมาณ และยานพาหนะไปในการติดตามงาน เพื่อผลสำเร็จในเป้าหมายของ โครงการช่วงสุดท้าย

7. ปัญหาประการหนึ่งที่พบมากบนพื้นที่ที่สูง ไม่ว่าจะเป็น โครงการพัฒนาชุมชน เลี้ยงตนเองหรือ โครงการอื่นที่ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ นั่นคือ การที่เกษตรกรใช้วัสดุและสารเคมีทางการเกษตรในอัตราที่สูง ซึ่งสิ่งดังกล่าวมีความสำคัญต่อการอยู่รอดของคนทั้งที่อยู่บนที่สูงและที่ลุ่ม ดังนั้น โครงการ จึงควรที่จะมีมาตรการเพื่อการปรับปรุงแผนงานของ โครงการในการปรับปรุงการใช้วัสดุเคมีทางการเกษตร เช่น ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช และยาปราบวัชพืช